

1. דברים פרק טו:יב-טו

כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים ובשנה השביעית תשלחנו חפשי מעמך:
וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם:
העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך אשר ברכך ידוד אלהיך תתן לו:
זכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ידוד אלהיך על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום:

2. אבן עזרא דברים פרק טו פסוק יד

העניק תעניק לו - הטעם - עשה לו תפארת, מגזרת וענקים לגרורותיך (משלי א, ט). או יהיה פירוש המלה כפי המקום בלא אח:

3. מדרש תנאים לדברים פרק טו פסוק יג

"וכי תשלחנו . . . לא תשלחנו ריקם" למה נאמר? לפי שהוא אומר "העניק תעניק לו" מצות עשה; מצוה בלא תעשה מנין? ת"ל "לא תשלחנו ריקם".

4. קידושין יד:

דתניא . . . מוכר עצמו - אין מעניקים לו; מכרוהו ב"ד - מעניקים לו . . . רבי אלעזר אומר . . . וזה וזה מעניקים לו . . .

5. קידושין יז:

ת"ר: אשר ברכך ה' אלהיך - יכול נתברך בית בגללו מעניקים לו, לא נתברך בית בגללו אין מעניקים לו? ת"ל: +דברים טו+ הענק תעניק, מכל מקום. אם כן, מה ת"ל אשר ברכך? הכל לפי ברכה תן לו. ר' אלעזר בן עזריה אומר: דברים ככתב; נתברך בית בגללו - מעניקים לו, לא נתברך בית בגללו - אין מעניקים לו. א"כ, מה ת"ל, הענק תעניק? דברה תורה כלשון בני אדם.

6. ספר החינוך מצוה תפב

מצות הענק עבד עברי

לתת ממה שיש לנו לעבד עברי בזמן שיצא מתחת ידו לחרות ולא נשלחנו בידי ריקנות, ועל זה נאמר "העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו".
משרשי המצוה למען נקנה בנפשנו מדות מעולות יקרות וחמודות, ועם הנפש היקרה והמעולה נזכה לטוב, והאל הטוב חפץ להיטיב לעמו, והודנו והדרנו הוא שנרחם על מי שעבד אותנו ונתן לו משלנו בתורת חסד מלבד מה שהתנינו עמו לתת לו בשכרו, ודבר מושכל הוא, אין צורך להאריך בו . . .
אבל היוצאין בגרעון כסף אין מעניקין להם, שנאמר וכי תשלחנו חפשי, וזה לא שלחו הוא, אלא העבד הוא שגרם בנתינת הכסף לצאת מתחת ידו. וכן מה שדרשו זכרונם לברכה [שם י"ז ע"א] במה שהזכיר הכתוב צאן וגורן ויקב שבדברים שיש בהן ברכה מחמת עצמם הוא שחייב אדם להעניקם אבל לא כספים ובגדים . . .

THE SUMMER BEIT MIDRASH
www.summerbeitmidrash.org

ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות בזמן הבית, שאין דין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג כמו שכתבתי במה שקדם [מצוה מ"ב], ומכל מקום אף בזמן הזה ישמע חכם ויוסף לקח, שאם שכר אחד מבני ישראל ועבדו זמן מרובה או אפילו מועט, שיעניק לו בצאתו מעמו מאשר ברכו השם.

7. שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' מ"ח-אורחות המשפטים פרק י

עובדא הוה באחד שעבד במוסד מסוים במשרה חלקית משך שלש עשרה שנה, ופיטרו אותו ממשרתו גלל כן שהיה מחסיר הרבה ימי עבודה, ובזמן האחרון גם חדשים רצופים בכל שנה, ודבר זה הביא לידי זעזועים בהכנסותיו של המוסד. הפקיד הגיש תביעה נגד המוסד. ערער על עצם הפיטורין בהנמקה כי חיסורי ימי וחדשי העבודה היו שלא באשמתו כי אם מסיבת מחלה. ולחילופין תבע מהמוסד תשלום פצויים על כל משך שנות עבודתו, וכפי הנהוג כאן בארץ לשלם חדש לשנה לפי המשכורת החדשית האחרונה שקיבל, כן דרש החזרת זכויות של חדשי מחלה. ב"כ הנהלת המוסד השיב. כי התובע לא עבד בנאמנות בהחסירו כ"כ הרבה מעבודתו שע"ז גם למוסד הפסדים די נכרים, וצדקו איפוא בפיטורין, ובנוגע לפיצויים, אין דין וחק לתשלומי פיצויים. ונבוא אל הביור.

(א) והנה בנוגע לטענה על עצם הפיטורין. נראה הדבר לומר דבין אם יש אשמה מצד התובע על החיסורים הרבים מהעבודה ובין אם אין אשמה, בכל אופן שהוא היו הפיטורין בהחלט כדת וכדין כי ברור שהמוסד לא היה מחויב לסבול התוצאות של הזעזועים בהכנסות הכספיות שבאו עקב החיסורים של התובע שהוא כפסידא דלא הדר . . .

(ג) ונבוא כעת לתביעת הפצויים. והנה דבר פשוט הוא ומקובל בהלכה שכל דיני פועלים עובדים ומעבידים על כל פרטיהם תלויים ביותר במנהג המדינה . . . ומנהג בזה נקרא כל שהונהג כן אצל בני המדינה בכמה וכמה מקרים, ומספיק אפילו בידוע שהונהג כן בקביעות יותר מפעמים . . . וא"כ נלמד מזה לנידוננו אשר הדבר הזה של קיום מנהג כללי בארץ לשלם פצויים לפועלים ופקידים לסוגים השונים ע"ח חדש לשנה לפי המשכורת החדשית האחרונה הוא בבחינת של זיל קרי בי רב הוא ומושרש כן בארץ זה עשרות שנים, באין חילוק אם הוא עובד במשרה שלימה לבין אם הוא עובד חלקי, לכן בודאי אדעתא דהכי קיבל המוסד את התובע לעבודה, ואינו יכול להישמט ממילוי אחרי נהל זה. (נוסף על כך הודיעו לנו ממוסדות רשמיים כללים כי ענין תשלום פיצויים נהפך לנוהג בכל המקומות בארץ לרבות הלא מאורגנים וכך מופיע הדבר במסמכים ופירסומים רשמיים).

(ד) ועוד זאת ענין מנהג הנהגת הענקה של פיצויים לעובד עם פיטוריו מצינו לו סמוכים בתורה ובהלכה . . .

הרי שהחינוך משמיענו נימה לישמע ולהוסיף לקח מדין עבד עברי לכל שכיר ועובד להעניק לו בצאתו מעמו מאשר ברכו ד', ולא עוד אלא שאין חילוק בזה בין אם עבדו זמן מרובה או אפילו מועט, ומינה גם שאין חילוק בין עם עבדו במשרה שלימה יום שלם לבין עם עבדו חלקית חצי יום.

והמנחת חינוך שם רצה מתחילה לומר דדברי החינוך אמורים רק לפי שיטת התוס' שגם במוכר עצמו נוהג דין הענקה, על כן מצד המוסר גם היום נוהג, אבל לשיטת הרמב"ם לא שייך כלל מצד המוסר דהתורה לא חייב הכלל רק במכרוהו בית דין, אבל אח"כ חוזר בו וכותב אך לא שכיח שהרב המחבר יהיה נוטה מדעת הרמב"ם אם לא שפירש להדיא, והיינו דר"ל דמדלא פירש החינוך כאן להדיא שזה דלא כשיטת הרמב"ם א"כ מוכח דדבריו אמורים אפילו אליבא דדעת הרמב"ם.

THE SUMMER BEIT MIDRASH
www.summerbeitmidrash.org

שוב מצאתי גם בספר שו"ת אבן שוהם חח"מ סי' ק"כ דעל יסוד דברי החינוך והמנ"ח הנ"ל
כותב בנידונו שם להצדיק על שנתנו יד - הוא ובית דינו - לתת מקופה של צדקה של חברת
ביקור חולים לשמש החברה שלא היה באפשרותו להמשיך בעבודתו סך שלש מאות רובל כסף
. . . עכ"פ אין יסוד לפטור את המוסד מתשלום פיצויים לתובע כפי הנוהג בהיות שלא רק שאין
סתירה לנוהג עפ"י ההלכה כי אם גם סמוכין לו מד"ת לכך . . .

. . .

8. שו"ת מנחת יצחק חלק ו' סימן קסז

בענין תביעת פיצויים . . . הנה עיקר הדין בזה בנוי על יסוד ועשית הישר והטוב, שהתובע טוען: אחרי שבע עשרה שנות עבודה מסורה בשלימות ובאמונה הוא תובע פיצויי פטורין . . . וכפי המבואר בגופא דעובדא: בחודש מרץ ששים ושמונה כשמשכרתו לא באה אליו - אף שלא נכנס יום יום לעבודה כי לפי ראות עיניו הי' רק הצורך בנוכחתו בזמנים מסוימים כשעושים הבלנסים או דברים עקריים - ראה בזה כפגיעה והוכחה שרוצים להפטר ממנו, כיון שהם נהגו אתו שלא כהוגן הרגיש שהם רוצים להפטר ממנו, ע"כ, הוא בעצמו שלא ברצונו, התפטר והודיע לנתבעים שיעבוד עד אפריל ששים ותשע. עד הזמן ההוא אמנם עבד וגם קבל את משכרתו . . . אמנם כנראה מדברי הבורר מצד התובע, שלא בנה אלא על ענין ועשית הישר והטוב, וכמו שהביא את דברי החינוך . . .

אלא דמ"מ אולי יש לדון במש"כ הבורר הנ"ל בזה"ל:,,, שהי' גורלם קשור במשך טו"ב שנים ואשר האחד שרת את השני במסירות ובאמונה רבה, פעל ועשה מאמצים לשיפור ולהרחבת העסק ועוד יותר להגדלת הרווח, יתפטר האחד בעירום ובחוסר כל, כאשר השני הי' לעושר אמיד ב"ה וכו' והראשון גם חולה ומדוכא . . .

הנה אם הדברים הנ"ל מתאימים עם המציאות, היינו כל הזמן עבד באמונה רבה, והוא עני חולה ומדוכא, והנתבע עשיר, בודאי יש בזה ענין של לפנינים משורת הדין . . . יש מקום להב"ד להציע איזה סכום . . . רק כפי אומדן דעתכם, לעשות הישר והטוב, וצריכים להודיע להנתבעים, שזה מחמת הישר והטוב . . .

1. Deuteronomy 15:12-15

When there is sold to you your brother the Jew, or the Jewess, they shall serve you six years, and at the seventh year you will send them free from you.

When you send them free from you, you will not send them away empty handed.

You will *haaneik taanik* him; from your flocks, your silos and your storage tanks which Hashem has blessed you with you will give him.

You will remember that you were a bondman in Egypt, but Hashem your G-d redeemed you. For that reason I am commanding you this thing today.

2. Abraham Ibn Ezra to Deuteronomy 15:14

Haaneik taanik – the meaning is “make him a decoration”, as in “and necklaces (*anak*) for your neck, or else the meaning is in accordance with the context but there is no other instance of the root in the Bible (hapex legomenon).

3. Midrash Tannaim to Deuteronomy 15:13

Why is “When you send him . . . do not send him from you emptyhanded” needed? It says “*Haaneik taanik* him” to establish a positive commandment; from where do we know a negative commandment? Scripture says “do not send him from you emptyhanded”.

4. Kiddushin 14b

As is taught in a formal Tannaitic text: One who sells himself – one need not *anak* him, but one who is sold by the courts – one must *anak* him. Rabbi Elazar says: One must *anak* both.

5. Kiddushin 17b

A formal Tannaitic text: “which Hashem your G-d has blessed you with” – is it possible that if his house has been blessed as a result of him he must *anak* him, if his house has not been blessed as a result of him one need not *anak* him? Scripture says “*Haaneik taanik*”, meaning regardless. In that case, why does Scripture say “which . . . blessed you with”? Give him in accordance with the blessing.

Rabbi Elazar ben Azaryah says: The matter is as written; if the house was blessed as a result of him – we must *anak* him, if the house was not blessed as a result of him, we need not *anak* him. In that case, why does Scripture say “*Haaneik taanik* him”? The Torah spoke in conventional human language.

6. Sefer HaChinukh (The Book of Education) – Commandment 482

The Commandment to *anak* a Jewish bondman

To give from what we have to a Jewish bondman when he emerges from our control to freedom and not send him forth with empty hands, which is the meaning of “You will *haaneik taanik* him; from your flocks, your silos and your storage tanks which Hashem has blessed you with you will give him”.

Among the roots of this commandment is that we thereby acquire precious and dear character traits, an with an accordingly dear and exalted soul we will merit the good, and as the good G-d desires to do good to His nation, and our crowning glory is that we should be benevolent to one who served us and gave us of himself more than we contracted with him as a condition of his salary. This is intuitive, and we need not discuss it extensively . . .

But one need not *anak* those who buy out their bond-contracts, as it says “when you send him free”, and this one was not sent but rather caused his own departure. Also the Sages of Blessed Memory taught that this applies only to things that can be blessed in and of themselves, not to money and clothing . . .

This commandment applies to males and females during the period of the Temple, as the law of the Jewish bondman is in force only when the Jubilee is in force, as I wrote earlier. Nonetheless, even nowadays the wise man will listen and receive added wisdom, that if he hired a Jew who then served him for a long time – or even briefly – that he should *anak* him on his departure from that with which Hashem has blessed him.

7. Responsa Tzitz Eliezer 7:48 – Ways of Civil Justice Chapter 10

The case:

Plaintiff worked parttime in a certain institution for thirteen years. He was fired for missing many days of work, at the end consecutive months each year, which caused fluctuations in the revenues of the institution. Plaintiff contests the firing on he grounds that his absences were the result of illness, and in the alternative asks for severance based on all his years of work in accordance with the custom here to give a month's severance for each year of work in accordance with the final monthly paycheck. He further asks for all seniority gained during the moths of his illness.

The management of the institute responds that the worker's extended absences showed that he did not work faithfully, and also caused measurable financial losses, and that there is no law requiring severance pay.

The verdict:

Regarding the firing itself, it seems clear that whether the absences were culpable or not, the institute is not required to absorb the costs of the financial fluctuations they caused, which we regard legally as irreparable damages.

Regarding severance, it's universally agreed that all details of employer-employee relationships depend on community custom . . . which is defined as anything that has been done as established practice more than twice . . . thus in our case, where month-per-year severance has been the universal Israeli custom for decades for both parttime and fulltime workers, the institution certainly hired him with that in mind, and cannot avoid this commitment. (We have been further informed that this is true throughout the Land even in non-unionized areas and that standard guides assume it)

Furthermore, the custom of severance has a basis in the Torah and Jewish law . . . behold the Chinukh teaches us that we should *anak* all workers on the paradigm of the Jewish bondman, and that this applies regardless of length of service, from which we can derive that the same is true of both parttime and fulltime workers.

The Minchat Chinukh (Inaugural Meal Offering) concludes that the Chinukh applies whether or not one rules that the biblical obligation of *anak* extends to one who sells himself.

I further found that in Responsa Even Shoham the words of the Chinukh and Minchat Chinukh are used to justify his court's ruling that charitable funds collected for a Society for Visiting the Sick could be used to give 300 silver coins to the handyman of the society, who was unable to continue working . . . So there is no reason to exempt the institution from paying severance, as the custom is not merely uncontradicted by Jewish law but rather has a basis in it . . .

8. Responsa Minchat Yitzchak 6:167

Regarding severance . . . Note that the essential issue here is based on “Do the upright and the good”. Plaintiff argues that after seventeen years of wholehearted and faithful work he asks for severance . . . the stipulated facts are: in March, when his paycheck did not come (although he was not at work every day, seeing that as necessary only when the balances were being used or other critical matters), he saw this as an attack and a proof that they wished to be rid of him, thus he viewed himself as fired and informed them that he would work only until the following April. He in fact worked and was paid until then . . .

It’s clear from the words of plaintiff’s litigator that the whole argument is built on “Do the upright and the good”, as evidenced by his reliance on the Chinukh . . . but we must relate to his argument that their fates were linked for seventeen years, with one serving the other with great commitment and loyalty, doing great things to improve the business and increase profits, and now he would be fired naked and with nothing, whereas the other (Blessed Be G-d) is quite wealthy, and the former is sick and downtrodden . . . If this pleading matches the facts, i.e. that he worked throughout with great loyalty, that he’s sick and downtrodden, and that the defendant is wealthy, there is certainly here an element of “beyond the letter of the law” . . . you can establish a sum . . . in accordance with your estimate, to “do the upright and the good”, but you must inform the defendants that this stems from “doing the upright and the good” . . .